

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД В КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ (САНКЦІЙ)

Рубашенко М. А.

ВСТУП

В умовах збройної агресії проти України держави-партнери України запроваджують обмежувальні заходи проти російської федерації та республіки білорусь, фізичних та юридичних осіб, так чи інакше істотно причетних до відвертого ігнорування агресором положень Статуту ООН, міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Санкції проти росії не здатні спричинити негайне припинення її збройної агресії, а проте вони демонструють певний позитивний ефект, зменшуючи економічні та військові можливості авторитарного режиму.

З посиленням застосованих обмежень, збільшуються випадки, коли такі обмеження обходять, порушуючи заборони як безпосередньо, так і знаходячи лазівки в юридичних правилах, що в тому числі призводять до отримання надприбутків окремими особами та компаніями, які надають перевагу значному фінансовому зиску перед дотриманням прав людини та міжнародного правопорядку¹.

Необхідність забезпечення ефективної дії обмежувальних заходів як одного з різновидів реакцій України та країн-партнерів на продовжуване паплюження російською федерацією норм Статуту ООН та принципів міжнародного права головно обумовлюють актуальність обраної теми. Успішні випадки обходу санкцій різними юридичними та фізичними особами, щодо яких вони застосовані, здатні нівелювати цей інструмент правового та геополітичного впливу на державу-агресорку. Недостатнє дослідження проблем формування, реалізації та гарантування санкційної політики помножене на сплеск застосовуваних обмежувальних заходів як країнами-партнерами, так і Україною, слугують додатковим стимулом для таких наукових розвідок. Зрештою криміналізація порушення санкцій тягне за собою активацію правових механізмів конфіскації активів їх порушників, що може стати одним із додаткових джерел фінансової підтримки України та примусової компенсації заподіяної агресором шкоди. Тому *метою* цієї статті є демонстрація загальної рамки юридичної відповідальності за обхід санкцій на основі вивчення досвіду країн-партнерів, спрямованого на формування підходу і визначення потенційних проблем імплементації цього досвіду в Україні.

¹ Хутор Т., Климосюк А., Рябченко Т., Карнаух Б. Огляд стану притягнення до відповідальності за обхід санкцій: сучасний стан та перспективи / Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей», 2023. С. 6.

У зарубіжній літературі дослідженню проблем запровадження, імплементації та застосування санкцій присвячено багато публікацій. З-поміж іншого, звертають на себе увагу праці Renato Antonini, Masahiko Asada, Tom Cornell, Vera Gowlland-Debbas, Paul Eden, Marco Gestri, Richard Gordon Gordon, Martin Guy, Golnoosh Hakimdavar, Matthew Happold, Sophie Huvé, Eva Monard, Sara Nordin, Clara Portela, Michael Smyth, Surya P. Subedi, David Savage, Charles Smith, Geneva Forwood, Fabienne Vermeeren та багато інших. Попри те, що у світі санкційна політика останнім часом перетворилася на один із найбільш гострих та широко використовуваних важелів геополітики, дослідження правової природи обмежувальних заходів, механізму їх впровадження та адміністрування у вітчизняній науці й досі перебуває на початковій стадії. Так, окремі розвідки можна знайти в роботах Р. А. Абдуллаєва, В. А. Ведькал, І. М. Дороніна, А. С. Климосюка, Ю. В. Малишевої, О. Салазського, В. М. Шамраєва та деяких ін. Помітніший внесок у дослідженні цих питань роблять низка відомих громадських організацій, зокрема, аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей» та «Transparency International Ukraine». Водночас питання забезпечення ефективності санкцій шляхом запровадження механізмів юридичної відповідальності за їх порушення у вітчизняній науці залишається малодослідженим.

1. Суперечлива природа обмежувальних заходів та їх цілі в контексті збройної агресії росії проти України

Питання про юридичну природу санкцій залишається дискусійним, що обумовлено в тому числі й відсутністю універсальних міжнародних договорів, присвячених регулюванню цього питання, визначеності санкцій в нормативних документах міжнародного рівня і децентралізованим підходом до їх застосування. У теорії санкції переважно розглядають як примусові заходи, які застосовуються в разі небажання порушником відновити порушене право². Санкції окремих держав – це обмеження, введені для досягнення конкретної мети зовнішньої політики чи національної безпеки³. Вони є незбройним засобом економічного примусу для того, щоб переконати націю змінити свою поведінку або покарати цю націю за порушення міжнародного права⁴. Економічні санкції нерідко стають чи не єдиним із доступних механізмів реакції міжнародної

² Міжнародне право: навч. посіб. / За ред. М. В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 325; Міжнародне публічне право: навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. Київ: ЦУЛ, 2010. С. 294.

³ UK financial sanctions: General guidance for financial sanctions under the Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018 (December 2023). 44 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65844e8bed3c3400133bfd6b/General_Guidance_December_2023.pdf. С. 8.

⁴ Hakimdavar G. A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development. New York: Routledge, 2014. P. 19. <https://doi.org/10.4324/9780203109465>.

спільноти та окремих держав на агресію⁵. Європейська комісія вважає обмежувальні заходи важливим інструментом для сприяння цілям Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (CFSP) відповідно до ст. 21 Договору про Європейський Союз (TEU): захист цінностей ЄС, підтримання міжнародного миру та безпеки, а також консолідація та підтримка демократії, верховенства права та прав людини⁶.

Міжнародні санкції мають дуже довгу історію, беруть свій початок з найдавніших часів. У літературі вже відмічалось, що фактично кожна військова блокада певного міста чи порту, починаючи зі спроб давньогрецьких міст-держав використати свій флот, щоб перекрити торгівлю з містами-конкурентами, по суті була актом економічної санкції і в цьому сенсі санкції насправді є варіантом старовинної бойової стратегії облоги певного замку, території чи населення і таким чином позбавляють громадян певної території життєво важливих торгових та інших ресурсів⁷.

І хоча, як бачимо, праобраз обмежувальних заходів можна відшукати в різні історичні періоди, існуюча система міжнародних санкцій базується на ст. 41 Статуту ООН, згідно з якою Рада Безпеки може зажадати від членів ООН застосування примусових заходів, що можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, чи радіо- й інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин. У перші десятиліття після створення ООН застосування санкцій згідно з цим механізмом було рідкісним явищем, проте в 90-ті роки ХХ ст. воно перестало бути неординарним, за що цей період отримав назву «десятиліття санкцій», оскільки за цей час Рада Безпеки ООН ввела економічні санкції проти Іраку, Гаїті, Лівії, колишньої Югославії, Сьєрра-Леоне, Анголи, Камбоджі та Афганістану⁸.

Відсутність згоди в Раді Безпеки та зловживання окремими країнами-членами своїм правом вето щодо очевидних випадків порушень міжнародного права обумовили широке застосування цього механізму окремими державами та міжнародними міжурядовими організаціями. Переслідуючи ту ж саму мету, що й примусові заходи, які базуються на ст. 41 Статуту ООН, обмежувальні заходи, що застосовуються поза резолюціями Ради

⁵ Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України: аналіт. доп. / за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/mizhnarodni-sanktsiyi-yak-instrument-strymuvannya-rosiyskoyi>. С. 4.

⁶ Proposal for a directive of the European Parliament and of The Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures: COM/2022/684 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A0684%3AFIN>.

⁷ Hakimdavar G. A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development. New York: Routledge, 2014. P. 23–25. <https://doi.org/10.4324/9780203109465>.

⁸ Каздобіна Ю. Національне та міжнародне регулювання санкцій: презентація / УГСПЛІ. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/International-sanctions_presentation-1.pdf.

Безпеки, трансформувалися в новий інститут міжнародних індивідуальних та колективних санкцій, самостійний та серйозний засіб впливу на державопорушників міжнародного права та їх політичне керівництво. З початком відкритого та неспровокованого вторгнення РФ в Україну спостерігається безпрецедентне масштабування фінансових, торговельних, персональних та інших видів санкцій, що застосовуються в односторонньому порядку без резолюції Ради Безпеки. Наразі є всі підстави зробити припущення, що звання «десятиліття санкцій» можуть перебрати на себе 20-ті роки XXI ст.

Суперечливість санкцій залишається предметом широких дискусій в експертних колах. По-перше, це пов'язано з їх ефективністю та нерідко негативними супутніми наслідками гуманітарного характеру. Так чи інакше, але впливаючи на політику та економіку певної держави в цілому санкції неодмінно спричиняють людські втрати та мають невід'ємні гуманітарні наслідки, оскільки зменшення торгівлі та надходження життєво важливих товарів чи послуг безпосередньо пов'язані з рівнем життя населення чи доступом до предметів першої необхідності⁹. Поворотним моментом у зміщенні акценту на мету та очікуваний ефект застосування обмежувальних заходів стали всеосяжні торговельні санкції проти Іраку на початку 1990-х років, які мали катастрофічний вплив на цивільне населення. Як наслідок, спосіб застосування санкцій був фундаментально переглянутий, став більш вибіркоким і цілеспрямованим¹⁰. У 2014 р. Рада ООН з прав людини навіть призначила спеціального доповідача з негативного впливу односторонніх примусових заходів на реалізацію прав людини та неодноразово підкреслювала у своїх резолюціях, що односторонні примусові заходи та практика суперечать міжнародному праву, міжнародному гуманітарному праву, Статуту ООН і нормам і принципам, що регулюють мирні відносини між державами, та в довгостроковій перспективі вони можуть призвести до соціальних і гуманітарних проблем в державах, щодо яких вони застосовані¹¹.

По-друге, суперечливість санкцій має й чисто юридичну (формальну) підставу, яка сягає своїм корінням принципів взаємовідносин між державами. У цьому зв'язку Alexander Orakhelashvili стверджує, що кожна держава має права згідно з міжнародним правом, які інші держави зобов'язані поважати¹². Ці права концентровано відображені в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., яка передбачає, що жодна держава не може

⁹ Hakimdavar G. A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development. New York: Routledge, 2014. P. 25. <https://doi.org/10.4324/9780203109465>.

¹⁰ Asada M. Definition and legal justification of sanctions / in: «Economic Sanctions in International Law and Practice». Routledge: 2019. P. 3. <https://doi.org/10.4324/9780429052989>.

¹¹ About the mandate. Special Rapporteur on unilateral coercive measures / United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-unilateral-coercive-measures>.

¹² Orakhelashvili A. Sanctions and Fundamental Rights of States: The Case of EU Sanctions Against Iran and Syria / in: «Economic Sanctions and International Law». Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2016. P. 13–36.

застосовувати або заохочувати застосування економічних, політичних заходів чи заходів будь-якого іншого характеру з метою домогтися підпорядкування собі іншої держави у здійсненні ним своїх суверенних прав та отримання від цього будь-яких переваг¹³. У резолюції 68/180 від 18 грудня 2014 р. Генеральна Асамблея ООН «найбільш наполегливо закликає держави утримуватися від прийняття та застосування будь-яких односторонніх економічних, фінансових чи торгових заходів, що суперечать нормам міжнародного права та Статуту ООН та перешкоджають повному досягненню цілей соціально-економічного розвитку...»¹⁴.

Спеціальна доповідка Ради ООН з прав людини Alena Douhan відмічає, що односторонні заходи можуть бути вжиті державами та регіональними організаціями без дозволу Ради Безпеки ООН, лише якщо вони відповідають критеріям контрзаходів або реторсій згідно з правом міжнародної відповідальності, інакше вони можуть кваліфікуватися як незаконні відповідно до міжнародного права¹⁵.

З іншого боку, як зазначає Matthew Happold, свобода держави включає свободу переглядати свої відносини з іншими державами на свій розсуд, за умови, що при цьому не порушуються конкретні юридичні зобов'язання, а оскільки не існує звичаєвих зобов'язань підтримувати будь-які особливі економічні відносини з інших держав, це включає обмеження або переривання торгових відносин¹⁶. У свою чергу Masahiko Asada, аналізуючи правомірність застосування автономних санкцій державами, зауважує, що вони були запроваджені не лише державами, які безпосередньо постраждали від попереднього протиправного діяння, але також і державами, які (напряму) не постраждали. В останньому випадку необхідно мати право вживати контрзаходи, котрі традиційно в міжнародному праві можуть бути вжиті лише «потерпілою державою». Учений відзначає, що в разі значного порушення взаємозалежних договірних зобов'язань усі інші учасники договору стають потерпілими і, як такі, можуть вжити контрзаходів, однак у випадках незначних порушень або порушень зобов'язань *erga omnes*, таких як заборона агресії чи геноциду, правова ситуація менш зрозуміла¹⁷. Суперечлива

¹³ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations. UN. General Assembly (25th sess. : 1970). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/202170>.

¹⁴ Human rights and unilateral coercive measures: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2014 (A/RES/69/180). URL: https://www.un.org/ru/ga/third/69/third_res.shtml.

¹⁵ Douhan Alena. Foreword / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/foreword>.

¹⁶ Happold M. Economic Sanctions and International Law: An Introduction / in: «Economic Sanctions and International Law». Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2016. P. 1–12.

¹⁷ Asada M. Definition and legal justification of sanctions / in: «Economic Sanctions in International Law and Practice». Routledge: 2019. P. 18. <https://doi.org/10.4324/9780429052989>.

природа односторонніх (автономних, несанкціонованих Радою Безпеки ООН) санкцій ймовірно спонукала визначити їх Surya P. Subedi як заходи, які не відповідають застосуванню сили, але є більш серйозними, ніж реторсивні заходи, і водночас виходять за рамки контрзаходів¹⁸.

Як відмічається в літературі, теорія та практика санкцій є, по суті, багатодисциплінарним дослідженням¹⁹. «Санкційне право» є доволі громіздкою та складною сукупністю норм та окремих практик, своєрідним комплексом норм, схрещених з різних правових галузей та рівнів регулювання. Конкретні види санкцій переважно мають фінансовий, торговельний, дипломатичний або імміграційний характер, тобто стосуються різноманітних сфер суспільного життя та його вноормування відповідно. «Санкційне право» корениться своїми підставами як в національному праві окремих держав, так і в міжнародному праві.

Очевидно, що обмежувальні заходи переслідують ціль припинення міжнародно протиправної діяльності держави, корекції політики її політичної верхівки, квінтисенція якої базується на прагненні припинити грубі порушення основоположних принципів взаємовідносин між державами або істотні порушення прав людини. Проводячи аналогію з кримінальним процесом здається, що вони радше є застосованим запобіжним заходом, аніж призначеним покаранням. Разом з тим не викликає сумнівів і те, що санкції проти РФ є відповіддю цивілізованих демократичних країн на порушення міжнародного права і в цьому широкому значенні вони можуть розглядатися як особливий вид відповідальності держави в міжнародному праві за грубе порушення його норм.

Таким чином, наразі обмежувальні заходи перетворилися на основний невійськовий засіб впливу на порушника *erga omnes* міжнародного права. У контексті російської федерації вони загалом покликані стимулювати політичний режим країни-агресорки припинити збройну агресію проти України. Однак насправді ця мета може бути представлена й більш широкою палітрою переслідуваних цілей:

– санкції обмежують (хоч і не позбавляють повністю) доступ держави-агресорки до новітніх технологій, насамперед, у військовій сфері, позбавляють окремих ресурсів чи обмежують можливості їх отримання, тим самим повільно зменшуючи її потенціал реалізації загарбницької політики;

– здійснення опосередкованого впливу на бізнес, окремих громадян та інших підпорядкованих підсанкційній державі суб'єктів, що може посилити внутрішні дестабілізуючі процеси в державі-агресорці;

¹⁸ Subedi Surya P. Introduction / in «Unilateral Sanctions in International Law», by Surya P Subedi, p. 1–18. Oxford: Hart Publishing, 2021. <http://dx.doi.org/10.5040/9781509948413.0005>.

¹⁹ Hakimdavar G. A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development. New York: Routledge, 2014. P. 25. <https://doi.org/10.4324/9780203109465>.

– санкції також є найяскравішим проявом політичної та правової оцінки дій держави, формою засудження поведінки її керівництва та здійснюваної ним політики. У цьому контексті вони є своєрідним сигналом про несхвалення, стигматизацію та потенційну ізоляцію режиму чи особи як спосіб передачі ширших політичних повідомлень на національному чи міжнародному рівнях²⁰, перехід від слів про занепокоєння чи осуду до реальних справ;

– широке застосування санкцій чинить також репутаційний вплив на транснаціональний бізнес – все більше компаній роблять висновки зі збройної агресії проти України та повністю виходять з російського ринку або значно обмежують свою присутність²¹;

– застосуванням санкцій держави також намагаються обмежити свою причетність до наймасштабнішої з часів Другої світової війни збройної агресії в континентальній Європі. Багатомільярдні дво- та багатосторонні економічні проекти та масштабні інвестиції заходу в російську федерацію *de facto* створили фундамент для побудови авторитарним режимом, що неприховано нехтував демократичними принципами та відверто прагнув до їх руйнації, військової сили, спрямованої на ліквідацію цінностей свободи та рівності. Продовження всебічної співпраці з державою-агресором, фізичними та юридичними особами, що реалізують її загарбницьку політику чи сприяють цьому, неминуче кидає тінь співучасті в такій політиці та суперечить згаданним принципам та цінностям. Купівля в РФ нафти, алмазів, природного газу, золота та інших стратегічних для її економіки товарів за суттю є нічим іншим, як прямим фінансуванням агресії, усвідомленим наданням ресурсів для продовження її злочинів проти України.

Досягнення цілей санкцій залежить від виду, обсягу застосовуваних обмежувальних заходів та їх реалізації в практичній площині. Наразі російська федерація включно з її резидентами є найбільш підсанкційною державою у світі. Згідно з санкційним трекером некомерційної незалежної журналістської редакції «Correctiv» станом на 20 січня 2024 року загалом застосовано 34 270 антиросійських санкцій, з них лєвова частка – 28 572 з моменту початку повномасштабної агресії росії. 3-поміж останніх майже 90% є персональними, оскільки стосуються окремих фізичних та юридичних осіб, при цьому у структурі обмежувальних заходів проти фізичних осіб переважають санкції проти політиків, олігархів, військових, підприємців та представників медіа²².

²⁰ UK financial sanctions: General guidance for financial sanctions under the Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018 (December 2023). P. 8. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65844e8bed3c3400133bfd6b/General_Guidance_December_2023.pdf.

²¹ Diese Firmen haben Russland verlassen / Tagesschau. URL: <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/unternehmen/russland-rueckzug-unternehmen-103.html>.

²² Live monitoring of all sanctions against Russia / Correctiv. URL: <https://correctiv.org/en/latest-stories/2022/03/01/sanctions-tracker-live-monitoring-of-all-sanctions-against-russia/>.

Дотримання санкційного режиму забезпечується двома основними шляхами – вторинними санкціями та суворою відповідальністю за його порушення²³. У національному законодавстві держав-партнерів України сформувалися різні моделі юридичної відповідальності за обхід санкцій, будучи представленими не лише кримінальною, а й адміністративною та цивільною відповідальністю, у тому числі шляхом поєднання різних її видів. Відсутність подібних аналогів в правовій системі України стимулює до аналізу досвіду цих держав з метою подальшої його імплементації.

2. Досвід Сполучених Штатів Америки і Сполученого Королівства

2.1. Сполучені Штати Америки

Для США обмежувальні заходи економічного характеру є давнім інструментом зовнішньої політики. Законодавчою основою санкційного механізму є три статuti Конгресу «Про торгівлю з ворогом» (TWEA), «Про міжнародні надзвичайні економічні повноваження» (IEEPA) та «Про участь в ООН» (UNPA), котрі надають можливості застосовувати санкції без прив'язки до конкретної країни чи подій, а також акти (законо) Конгресу вузької спрямованості, як наприклад, «Про захист економічної безпеки Європи» (PEESA), спрямований проти будівництва газопроводів «Північний потік-2» та «Турецький потік-2»²⁴. Ці законодавчі акти наділяють Президента, як очільника виконавчої гілки влади, повноваженнями щодо застосування санкцій. У контексті збройної агресії РФ проти України регулятивну основу складає саме IEEPA.

З метою забезпечення дієвості санкцій США активно послуговуються інструментом вторинних санкцій – застосуванням обмежувальних заходів до фізичних та юридичних осіб, які сприяли обходу санкцій суб'єктами, щодо яких вони були застосовані, а також екстериторіальним принципом, який дозволяє притягувати до відповідальності фізичних- та юридичних осіб нерезидентів, якщо їх дії спричиняють порушення санкцій. Водночас законодавством передбачаються й винятки – певні види діяльності, головно гуманітарної спрямованості, які не вважаються порушенням (напр., дозвіл постачання певних товарів у зв'язку зі стихійним лихом).

Протиправні дії (порушення санкцій) визначаються у §1705 (a) USC як порушення будь-якої ліцензії, наказу, положення чи заборони, виданої згідно з цією главою, незаконні для особи, яка порушує, намагається порушити, змовляється порушити або спричиняє порушення²⁵. Порушнику санкцій може загрозувати цивільний штраф та кримінальна відповідальність.

²³ Douhan Alena. Foreword / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/foreword>.

²⁴ Buretta D. John, Lew Y. Megan. US Sanctions / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/us-sanctions#footnote-108>.

²⁵ 50 USC Ch. 35: International emergency economic powers / Code of Laws of the United States of America. URL: <https://uscode.house.gov>.

Цивільний штраф може бути накладений на будь-яку особу, яка вчинила протиправну дію, (в розумінні §1705 (a)), у розмірі, що не перевищує 250 000 дол. США або в розмірі, що вдвічі перевищує суму операції, за яку накладається стягнення. Цивільні штрафи і виконання більшості санкцій забезпечує Управління за контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC). Здійснюючи проєкцію цього механізму на вітчизняну правову систему можна виявити ознаки як адміністративної, так і цивільної відповідальності. З одного боку, суворі штрафи застосовуються адміністративним органом, з другого – доведення провини не є обов'язковим, а стандарт доказування не є суворим (порівняно з кримінальним провадженням). Певну подібність цьому має, до прикладу, відповідальність за порушення законодавства про захист економічної конкуренції у відповідному профільному законі України (статті 50–52)²⁶.

Федеральне кримінальне переслідування порушень санкцій здійснюється Міністерством юстиції США і прокурором з власної ініціативи або за направленням справи від OFAC²⁷. Особа, яка навмисно вчиняє, намагається вчинити або вступає в змову з метою вчинення, або сприяє чи підбурює до вчинення протиправних дій, описаних у §1705 (a) USC, карається штрафом на суму до 1 млн. дол. США, або якщо це фізична особа, то вона може бути позбавлена волі на строк до 20 років, або ж каратися обома покараннями (§1705 (c) USC)²⁸.

OFAC також має повноваження видавати загальні та спеціальні ліцензії, котрі дозволяють певній категорії суб'єктів, що відповідають визначеним умовам, або конкретним суб'єктам за їх зверненням, здійснювати заборонену санкційним законодавством діяльність за певних умов (напр., укладання угод та здійснення транзакцій з метою згортання своєї діяльності в підсанкційній країні)²⁹. Учинення порушення санкцій за дотримання умов відповідної ліцензії не є протиправним.

З точки зору вивчення кращих зразків забезпечення дотримання санкцій варто звернути увагу на виділення в межах федерального законодавства США трьох видів конфіскації – кримінальної (*criminal forfeiture*), цивільної судової (*civil judicial forfeiture*) та адміністративної (*administrative forfeiture*). Перша загалом давно відома й вітчизняному кримінальному праву та відображена в статтях 96-1 і 96-2 КК України у формі спеціальної конфіскації – безоплатного вилучення в дохід держави майна, що безпосередньо (переконливо) пов'язане із учиненням суспільно небезпеч-

²⁶ Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#n884>.

²⁷ Mortlock D., Cronin N., El-Gamal A. US Sanctions Enforcement by OFAC and DOJ / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/us-sanctions-enforcement-ofac-and-doj#footnote-086-backlink>

²⁸ 50 USC Ch. 35: International emergency economic powers / Code of Laws of the United States of America. URL: <https://uscode.house.gov>.

²⁹ What is a license? / Office of Foreign Assets Control – Frequently Asked Questions. URL: <https://ofac.treasury.gov/faqs/74>.

ним діянням (було засобом чи знаряддям учинення, предметом злочину чи одержано внаслідок його вчинення тощо). На відміну від кримінальної, цивільна не вимагає від уряду обвинувачувати конкретну особу в суді, вона є позовом *in rem* – держава, діючи як позивач, подає цивільний позов проти самого майна як відповідача³⁰. Перевага цивільної конфіскації в тому, що вона має менш суворий стандарт доказування, оскільки уряд повинен довести лише те, що майно було пов'язано зі злочинною діяльністю. До того ж вона уможливує конфіскацію активів порушників, що знаходяться за межами США, або якщо правопорушник помер чи його неможливо ідентифікувати³¹. Подібний аналог невідомий вітчизняній правовій системі.

США є піонерами не лише в частині правового регулювання застосування санкцій, відповідальності за їх обхід та побудові відповідних інституцій, але й в частині забезпечення ефективності санкцій шляхом реального переслідування та притягнення до відповідальності їх порушників. Уже навесні 2022 р. за порушення санкцій було обвинувачено російського олігарха та медіа-магната Костянтина Малофеєва, який потрапив під санкції за фінансування т.з. «ДНР» та «ЛНР» та інше сприяння агресивній політиці кремля. Обвинувачення стосувалося найму американського громадянина, який від імені олігарха здійснював керівництво телевізійними мережами в росії та Греції, намагався придбати таку мережу в Болгарії, а також спроби «врятувати» від замороження свої інвестиції шляхом їх оформлення на підставну особу³². І хоча олігарх переховується в рф, все ж американський суд конфіскував його активи на суму 5,4 млн дол. США. Пізніше Генеральний прокурор США схвалив передачу конфіскованих коштів для використання в Україні³³.

У жовтні 2022 р. у федеральному суді в Брукліні пред'явлено обвинувачення п'ятьом росіянам, яким загрожує 30 років ув'язнення за злочинне посередництво олігархам в організації складної схеми незаконного отримання американських військових технологій за допомогою багатьох транзакцій та за участю підставних компаній³⁴. У червні 2023 р. Swedbank Latvia та OFAC досягли угоди з врегулювали звинувачення з виплатою 3,4 млн дол. США за порушення санкцій щодо

³⁰ What are the 3 types of federal forfeitures? / Richard H. Sindel, Inc. URL: <https://www.sindellaw.com/blog/2023/07/3-types-of-federal-forfeitures>.

³¹ Types of Federal Forfeiture / U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/afp/types-federal-forfeiture>.

³² Russian Oligarch Charged with Violating U.S. Sanctions / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/russian-oligarch-charged-violating-us-sanctions>.

³³ U.S. attorney general OKs transfer of forfeited funds from Russia oligarch for use in Ukraine / REUTERS. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/us-attorney-general-oks-transfer-forfeited-funds-russia-oligarch-use-ukraine-2023-05-10/>.

³⁴ Five Russian Nationals and Two Oil Traders Charged in Global Sanctions Evasion and Money Laundering Scheme / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/usao-edny/pr/five-russian-nationals-and-two-oil-traders-charged-global-sanctions-evasion-and-money>.

Криму³⁵. Порушення полягало в здійсненні транзакцій фізичними особами через банк з IP-адресою в Криму.

Обвинувачення також було пред'явлено алюмінієвому магнату Олегу Дерипасці, його дівчині та трьом іншим особам за порушення санкцій США³⁶. Олігарх незаконно використовував фінансову систему США для підтримки та утримання трьох розкішних об'єктів, а також найняв двох осіб, через яких фінансував різні послуги в його інтересах. У грудні 2023 р. колишній спецагент відділу контррозвідки ФБР був засуджений до 50 місяців ув'язнення та штрафу за змову з метою порушення санкцій США проти Росії у зв'язку з приховуванням участі олігарха Олега Дерипаски в обході санкцій³⁷.

У квітні 2023 р. нью-йоркський адвокат визнав себе винним за обвинуваченням у змові з метою порушення санкцій США проти російського олігарха Віктора Вексельберга у зв'язку з отриманням 3,8 млн дол. США через підставну компанію на обслуговування об'єктів нерухомості останнього. Крім того подано позов про конфіскацію цих об'єктів нерухомості вартістю 75 млн дол. США, як майна, що є доходом від порушень санкцій³⁸. Конфісковані активи потенційно можуть бути передані на потреби України.

Восени 2023 р. глава американської компанії Metalhouse LLC та бізнесмен із Маямі пішли на угоду зі слідством та визнали провину у змові з метою сприяння порушенню санкцій США проти олігарха Сергія Курченка та його компаній, які потрапили під санкції у 2015 р. за незаконне привласнення українських активів³⁹. Викрита схема обходу санкцій полягала в отриманні від компаній олігарха металопродукції на суму понад 150 млн доларів США з наступним поділом прибутків від цих незаконних операцій без отримання ліцензій на такі дії від OFAC.

³⁵ Swedbank Latvia Reaches Deal with US Authorities on Sanction Breaches / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). URL: <https://www.occrp.org/en/daily/17782-swedbank-latvia-reaches-deal-with-us-authorities-on-sanction-breaches>.

³⁶ US Authorities Indict Putin's Pal Deripaska / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). URL: <https://www.occrp.org/en/daily/16837-us-authorities-indict-putin-s-pall-deripaska>.

³⁷ Former Special Agent in Charge of the New York FBI Counterintelligence Division Sentenced to 50 Months for Conspiring to Violate U.S. Sanctions on Russia / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/former-special-agent-charge-new-york-fbi-counterintelligence-division-sentenced-50-months>.

³⁸ New York Attorney Pleads Guilty to Conspiring to Commit Money Laundering to Promote Sanctions Violations by Associate of Sanctioned Russian Oligarch / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/new-york-attorney-pleads-guilty-conspiring-commit-money-laundering-promote-sanctions>.

³⁹ U.S. Company President Pleads Guilty of Trading with Sanctioned Russian Oligarch / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). URL: <https://www.occrp.org/en/daily/18103-u-s-company-president-pleads-guilty-of-trading-with-sanctioned-russian-oligarch>.

2.1. *Сполучене Королівство (Велика Британія)*

Основним (а проте не єдиним) нормативним джерелом для застосування санкцій у Великій Британії є Закон про санкції та боротьбу з відмиванням грошей 2018 р. (SAMLА), який передбачає загальний порядок впровадження санкцій, повноваження уповноважених органів та посадових осіб, відповідальність за порушення. Санкції адмініструються Управлінням із застосування фінансових санкцій (OFSI) при Казначействі Його Величності.

OFSI не лише слідкує за дотриманням санкційного законодавства, воно також має повноваження вживати заходи залежно від тяжкості порушення – від незначних (попередження) до накладення цивільного фінансового штрафу та направлення справи прокурору для кримінального розслідування⁴⁰. Подібно до OFAC в США, у Великій Британії OFSI видає ліцензії, котрі дозволяють дії, які за відсутності ліцензії вважалися б порушенням заборон, що накладаються санкціями (поточне обслуговування заморожених коштів, гуманітарна допомога, утримання дипломатичних представництв, надзвичайні події тощо).

Порушення фінансових санкцій є тяжким злочином у Великій Британії. Порушення санкцій та порушення ліцензій караються штрафом або позбавленням волі на строк до 10 років. Порушення порядку звітності та надання визначеної санкційним законодавством інформації караються штрафом або ув'язненням строком до 6 місяців, а порушення конфіденційності – штрафом або ув'язненням на строк до 2 років⁴¹. Як і в США, законодавство Великої Британії передбачає кримінальне переслідування не лише фізичних, але і юридичних осіб.

OFSI має повноваження застосовувати цивільні штрафи (аналог адміністративної відповідальності) щодо особи будучи переконаним, виходячи з балансу ймовірностей, що особа порушила заборону або не виконала зобов'язання, накладене законодавством про фінансові санкції. При цьому не потрібно доводити, що особа повинна була усвідомлювати або підозрювати, що вона порушує законодавство про санкції. Якщо порушення стосується певних коштів або економічних ресурсів, вартість яких можна оцінити, дозволеним максимумом цивільного штрафу є більший із варіантів: 1 млн фунтів стерлінгів або 50% від оціночної вартості коштів / ресурсів⁴².

Одна з перших справ, яка ознаменувала суворий підхід у каральній політиці британців, стосувалась порушення санкцій Standard Chartered Bank, який отримав від OFSI штраф у розмірі 20,4 млн фунтів стерлінгів за

⁴⁰ Enforcement and monetary penalties for breaches of financial sanctions: Guidance (31 August 2023) / OFSI. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/monetary-penalties-for-breaches-of-financial-sanctions>.

⁴¹ Barnes R., Summers B., Hill P., Puthuppally C. UK Sanctions Enforcement / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/uk-sanctions-enforcement>.

⁴² Policing and Crime Act 2017: UK Public General Acts, Section 146. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/3/section/146>.

надання кредитів дочірній компанії російського Сбербанку⁴³. Станом на квітень 2023 року відділ правозастосування OFSI розслідував 172 справи, багато з яких є складними та тривають. У 2022–2023 роках зафіксовано 473 випадки порушення фінансових санкцій (без урахування ліміту цін на нафту та порушень у боротьбі з тероризмом), що є істотним збільшенням порівняно зі 147 випадками, зафіксованими у 2021–2022 роках⁴⁴.

3. Досвід Європейського Союзу (ЄС)

У країнах ЄС діє централізований та децентралізований режим санкцій. Перший передбачає застосування обмежувальних заходів інституціями ЄС. Запроваджені санкції в такому випадку є обов'язковими для країн-членів, дотримання санкцій та притягнення до відповідальності за їх порушення визначається національним законодавством кожної з країн⁴⁵. Разом з тим, окремі країни вправі застосовувати власні санкції, тож список підсанкційних суб'єктів та видів обмежувальних заходів відрізняється від країни до країни та не завжди співпадає зі списком ЄС.

ЄС розрізняє «автономні» санкції, тобто ті, які ЄС ухвалює та впроваджує в односторонньому порядку, та санкції, які спершу були введені на рівні ООН⁴⁶. В обох випадках фактичне виконання санкцій та відповідальність за їх порушення перебуває в компетенції держав-членів ЄС та є сферою їх внутрішнього законодавства, у той час як ЄС бере на себе функцію гарантування послідовного та гармонійного запровадження та реалізації санкцій, формування загальних рамок у тому числі й шляхом прийняття вторинного законодавства (регламентів).

На відміну від США, ЄС до останнього моменту відтягував активацію механізму «вторинних санкцій», спрямованих проти третіх країн та організацій, які допомагають в обході санкцій. Однак виявлені численні факти обходу за допомогою третіх країн (зокрема, Вірменії, Грузії, країн Середньої Азії) обумовили запровадження цього механізму вже в межах ухваленого 23 червня 2023 р. 11-го пакету санкцій проти росії⁴⁷. Крайній

⁴³ Imposition of Monetary Penalty – Standard Chartered Bank / Report of Penalty for Breach of Financial Sanctions Regulations (section 149(2) PACA 2017 report). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5e831347e90e0706facc49e7/200331_-_SCB_Penalty_Report.pdf.

⁴⁴ Annual Review 2022-23: Strengthening our Sanctions (December 2023) / OFSI. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ofsi-annual-reviews>.

⁴⁵ Климосюк А.С. Децентралізований підхід у імplementації санкцій як фактор, що зменшує ефективність санкційної політики ЄС. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. 2024. Випуск № 1 (19). С. 164–172.

⁴⁶ Gordon R., Smyth M., Cornell T. *Sanctions Law*. Oxford, UK ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2019. P. 35–36.

⁴⁷ ЄС ухвалив 11-й пакет санкцій проти Росії за продовження незаконної війни проти України / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_23_3429.

наразі 12-й пакет санкцій також головно спрямований на боротьбу з обходом санкцій і закриття відповідних лазівок⁴⁸. У січні 2024 р. стало відомо про початок обговорення 13-го пакету санкцій проти росії, одним із головних напрямків якого передбачається зниження можливості рф обходити санкції через інші країни та компанії в межах ЄС⁴⁹.

Стосовно відповідальності за порушення санкційного законодавства, то це питання наразі не регулюється актами ЄС. З-поміж країн-членів відсутній єдиний підхід до виду та меж відповідальності: в 13 державах-членах порушення санкцій може тягнути адміністративну або кримінальну відповідальність залежно від тяжкості, форми вини та інших критеріїв, які є відмінними для кожної з держав, у 2 державах встановлено лише адміністративну відповідальність, в інших – лише кримінальну; ще більше різняться тривалість позбавлення волі та розмір штрафу, які можуть бути призначені винним у порушенні санкційного законодавства особам; частина держав передбачають кримінальну відповідальність юридичних осіб, а частина – ні⁵⁰. Зазначені відмінності в сукупності з непослідовним застосуванням обмежувальних заходів та низькою кількістю реальних розслідувань їх порушень спонукали країни ЄС до радикальної зміни ситуації⁵¹.

Як наслідок, у межах ЄС вживаються активні кроки до уніфікації кримінального законодавства та вдосконалення механізму комунікації задля запобігання порушення обмежувальних заходів. Першим кроком стало прийняття 28 листопада 2022 р. рішення Ради ЄС про визнання порушення обмежувальних заходів ЄС злочином (віднесення до сфери злочинів за законодавством ЄС)⁵². Після цього 2 грудня 2022 р. Європейська комісія ухвалила пропозиції щодо Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС

⁴⁸ EU adopts 12th package of sanctions against Russia for its continued illegal war against Ukraine / European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-adopts-12th-package-sanctions-against-russia-its-continued-illegal-war-against-ukraine-2023-12-19_en.

⁴⁹ ЄС готує новий пакет санкцій проти Росії: Bloomberg назвало терміни / Суспільне – новини. URL: <https://suspilne.media/665238-es-gotue-novij-paket-sankcij-proti-rosii-bloomberg-nazvalo-termini/>.

⁵⁰ Prosecution of sanctions (restrictive measures) violations in national jurisdictions: a comparative analysis / European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. The Hague, 2021. 74 p. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/genocide_network_report_on_prosecution_of_sanctions_restrictive_measures_violations_23_11_2021.pdf. С. 22-25.

⁵¹ Proposal for a directive of the European Parliament and of The Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures: COM/2022/684 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A0684%3AFIN>.

⁵² On identifying the violation of Union restrictive measures as an area of crime that meets the criteria specified in Article 83 (1) of the Treaty on the Functioning of the European Union: Council Decision (EU) 2022/2332 of 28 November 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32022D2332>.

про визначення кримінальних правопорушень і покарань за порушення обмежувальних заходів Союзу⁵³. Прийняття Директиви зобов'яже держави-члени ЄС визнати кримінально каранним визначений Директивою перелік санкційних порушень, встановити максимальні покарання не нижче певної межі та відповідальність юридичних осіб, а також передбачити інші важливі матеріальні та процесуальні норми в межах національного законодавства, які спрямовані на забезпечення ефективності санкцій. Пропонуючи до ухвалення Директиву щодо єдиної кримінально-правової політики до обходу санкцій Європейська комісія виходила з наступного обґрунтування:

1) *щодо цілей санкцій*: обмежувальні заходи ЄС є важливим інструментом для просування цілей Спільної зовнішньої політики та політики безпеки («CFSP»), згідно зі ст. 21 Договору про Європейський Союз («TEU»), які включають захист цінностей, безпеки, незалежності та цілісності ЄС, консолідацію та підтримку демократії, верховенства права, прав людини та принципів міжнародного права та збереження підтримання міжнародного миру, запобігання конфліктам та зміцнення міжнародної безпеки;

2) *щодо цілей криміналізації*: для забезпечення ефективного застосування обмежувальних заходів ЄС необхідно, щоб держави-члени мали ефективні, пропорційні та переконливі покарання за порушення цих обмежувальних заходів (у тому числі їх обходу) включаючи встановлені в них зобов'язання, такі як звітування;

3) *щодо цілей централізації (уніфікації) кримінально-правової політики*: ефективне застосування санкцій ЄС вимагає спільних мінімальних правил щодо визначення злочинної поведінки, яка порушує заборони та зобов'язання, включені до обмежувальних заходів ЄС.

У висновку Європейського економічного та соціального комітету щодо проекту Директиви, запропонованої Європейською комісією, відзначається необхідність спрямування значної частини доходів, отриманих внаслідок конфіскації активів за кримінальними вироками, на компенсацію жертвам, а у випадку антиросійських санкцій через війну в Україні – на зусилля з післявоєнної відбудови в Україні⁵⁴. На момент написання цього розділу Рада ЄС на рівні міністрів юстиції та внутрішніх справ схвалила загальний підхід щодо проекту Директиви⁵⁵. У частині матеріального кримінального права він, зокрема, передбачає:

⁵³ Proposal for a directive of the European Parliament and of The Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures: COM/2022/684 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A0684%3AFIN>.

⁵⁴ Opinion of the European Economic and Social Committee on the 'COM(2022) 249 final', on the 'COM(2022) 247 final' and on the 'COM(2022) 684 final'. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022AE3748>.

⁵⁵ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures – General approach (ST 10366 2023 INIT). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=consil%3AST_10366_2023_INIT.

1) зобов'язання визнати злочинним (кримінально-караним) такі діяння (форми поведінки) з об'єктивної сторони незалежно від настання суспільно-небезпечних наслідків:

– *учинення на порушення санкційних заборон та обмежень*: надання активів у розпорядження або на користь підсанкційного суб'єкта; незабезпечення заморожування активів, що належать або перебувають у власності, володінні чи під контролем підсанкційного суб'єкта; надання можливості в'їзду підсанкційного суб'єкта на територію держави-члена або їхнього транзиту через територію держави-члена; укладення або продовження транзакцій з третьою державою, органами третьої держави, юридичними особами або органами, що належать або контролюються третьою державою або органами третьої держави; торгівля, імпорту, експорт, продаж, купівля, передача, транзит або транспортування товарів, а також надання брокерських послуг, технічної допомоги або інших послуг, пов'язаних з цими товарами та послугами; надання фінансових послуг або здійснення фінансової діяльності чи надання інших послуг;

– *порушення або невиконання умов дозволів*, наданих компетентними органами на здійснення діяльності, яка за відсутності такого дозволу заборонена або обмежена відповідно до обмежувального заходу ЄС;

– *обхід обмежувальних заходів ЄС* шляхом: а) переказу активів, що перебувають у власності, володінні або під контролем підсанкційного суб'єкта, які підлягають замороженню відповідно до санкції ЄС, третій стороні з метою приховування цих активів; б) надання неправдивої інформації з метою приховування того факту, що підсанкційний суб'єкт є кінцевим власником / бенефіціаром активів, які підлягають замороженню; в) невиконання підсанкційним суб'єктом зобов'язання, накладеного санкцією ЄС, повідомляти про активи, що перебувають під юрисдикцією держави-члена, належать їм, перебувають у їхній власності, володінні або під їхнім контролем; г) невиконання зобов'язання, накладеного санкцією ЄС, щодо надання без невинуватого затримки компетентним органам інформації, отриманої при виконанні професійного обов'язку, про заморожені активи, або інформації про активи на території держав-членів, що належать, перебувають у власності, володінні або під контролем підсанкційного суб'єкта, і які не були заморожені;

2) віднесення до сфери розсуду держав-членів питання криміналізації окремих операцій та послуг з активами вартістю менше 10 000 євро (відображення принципу *пропорційності*);

3) з точки зору суб'єктивної сторони передбачити кримінальну відповідальність за *умисні* діяння (хоча первісно пропозиції Європейської комісії поширювались і на необережні діяння);

3) обов'язок криміналізації *співучасті* в цих злочинах, а також *замаху* на їх учинення;

4) забезпечення того, щоб описані вище кримінальні правопорушення *каралися максимальним покаранням у виді позбавлення волі*, у тому числі, максимальною межею позбавлення волі не менше певного визначеного розміру (1 або 5 років) у разі, якщо вони стосувалися коштів або

економічних ресурсів на суму не менше 100 000 євро, а стосовно військових товарів та товарів подвійного призначення – позбавленням волі з максимальною межею не менше 5 років незалежно від їх вартості;

5) забезпечення того, щоб *обтяжуючими обставинами* були визнані вчинення правопорушення організованою групою, або особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, або службовою особою під час виконання службових обов'язків;

6) забезпечення того, щоб *пом'якшуючими обставинами* визнавалися надання правопорушником компетентним органам інформації, яку вони інакше не змогли б отримати, допомагаючи їм ідентифікувати або притягнути до відповідальності інших правопорушників або допомагаючи їм знайти докази;

7) вимога передбачити: не менше ніж п'ятирічний *строк давності* притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення тих порушень, для яких максимум покарання встановлений на рівні не менше 5 років позбавлення волі; не менше ніж п'ятирічний строк давності виконання вироку у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше 1 року або до покарання у виді позбавлення волі у разі вчинення правопорушення, за яке передбачено максимум покарання позбавлення волі на строк не менше 5 років;

8) забезпечення уможливлення заморожування та *конфіскації* засобів вчинення та доходів від цих кримінальних правопорушень;

9) забезпечення того, щоб *юридичні особи* притягувались до відповідальності за правопорушення, якщо вони були вчинені для їхньої вигоди особою, яка займає керівну посаду в юридичній особі, діючи або індивідуально або як частина органу юридичної особи;

10) визначення мінімальних штрафів та інших видів заходів (покарань) до юридичної особи.

Проект Директиви ЄС наразі пройшов низку обговорень в межах дорадчих органів Ради ЄС, отримав загальну підтримку і знаходиться на шляху до розгляду в Європейському парламенті.

Унаслідок непослідовної санкційної політики (поєднання децентралізованого і централізованого підходів з перевагою першого) в межах ЄС притягнення до відповідальності за обхід санкцій не є масштабним. Разом з тим, практика деяких країн вже представлена окремими кейсами. Так, у вересні 2022 р. Служба фіскальної інформації та розслідувань Нідерландів у співпраці з Європолом заарештували засновника однієї з компаній за підозрою в порушенні обмежувальних заходів ЄС. Згідно з розслідуванням підозрюваний умисно вдавав, що постачання мікрочипів, серйозну нестачу яких відчуває російський військово-промисловий комплекс, має інший кінцевий пункт призначення⁵⁶.

⁵⁶ Suspect arrested in the Netherlands for circumventing EU trade sanctions against Russia: Press Release, Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/suspect-arrested-in-netherlands-for-circumventing-eu-trade-sanctions-against-russia>.

У 2023 р. було викрито схему обходу санкцій ЄС білоруським виробником добрив «Гродно Азот», який здійснював транзит товарів через Литву під виглядом іншої компанії, а також схеми переміщення підсанкційної деревини та сталі за підробленими документами, країнами походження яких позначалися Казахстан, Киргизстан чи Узбекистан. Унаслідок цього Литва посилила зусилля з дотримання санкційного законодавства, відхилено тисячі заявок на переміщення вантажів з підсанкційних країн, вилучено добрив на 2 млн. євро, затримано підозрюваних в обході санкцій⁵⁷. Державне управління захисту прав споживачів Литви (SCRPA), відповідальне за застосування санкцій у лісовому секторі, розпочало власне розслідування щодо 95 компаній, які займаються імпортом деревини з країн, що не входять до ЄС⁵⁸.

У Німеччині прокотилася хвиля облав стосовно компаній, які підозрюються в постачанні електронних компонентів подвійного призначення та токсичних речовин російським адресатам в обхід санкцій ЄС⁵⁹. У грудні 2023 р. Федеральна прокуратура Німеччини подала до суду клопотання про конфіскацію 720 млн євро заморожених активів депозитарію Московської біржі внаслідок імовірної спроби обходу санкцій, а саме через спробу переказу заморожених коштів на рахунок дочірньої компанії⁶⁰. І хоча прокуратура планує стягнути активи до федерального бюджету, розглядається можливість їх використання на користь України.

ВИСНОВКИ

Держави-партнери України вже протягом тривалого часу мають не лише законодавство про санкції, але й норми про відповідальність за невиконання санкцій чи спроби їх обходу та постійно вдосконалюють механізми ефективності санкцій. З метою забезпечення мети введення санкцій, що впливає із суверенного права України на захист, цілей запобігання обходу санкцій, гармонізації національного законодавства із централізованим та децентралізованим санкційними механізмами ЄС та інших країн-партнерів, створення матеріально-правової основи для міжнародної співпраці з органами і установами ЄС та іншими країнами-

⁵⁷ Lithuanian customs seize tonnes of Belarusian sanctioned cargo and proceed to arrests URL: <https://www.railfreight.com/railfreight/2023/02/24/lithuanian-customs-seize-tonnes-of-belarusian-sanctioned-cargo-and-proceed-to-arrests/?gdpr=deny>.

⁵⁸ Lithuanian Prosecutors to Probe 9 Companies for Violating EU Sanctions. <https://www.occrp.org/en/daily/17688-lithuanian-prosecutors-to-probe-9-companies-for-violating-eu-sanctions>

⁵⁹ Blog Series: Sanctions Enforcement Around the G7, the German Perspective. GLOBAL SANCTIONS AND EXPORT CONTROLS BLOG. URL: <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/g7-enforcement-coordination-mechanism-germany/>.

⁶⁰ Generalbundesanwalt will mehr als 720 Millionen Euro an russischen Geldern einziehen. SPIEGEL. URL: <https://www.spiegel.de/politik/sanktionen-gegen-russland-generalbundesanwalt-will-mehr-als-720-millionen-euro-an-russischen-geldern-einziehen-a-7de93447-0db0-4739-8580-ac3083f95bc1>.

партнерами в частині переслідування за обхід санкцій, а також формування окремого напрямку компенсаційного механізму, який передбачає спеціальну конфіскацію майна, що було предметом порушення законодавства про санкції чи доходом унаслідок його вчинення, Україні необхідно якнайшвидше передбачити юридичну (зокрема, кримінальну) відповідальність за порушення санкційного законодавства.

Унаслідок запровадження юридичної відповідальності за порушення законодавства про санкції перед національною правовою системою постане ряд викликів, механізм подолання або мінімізації негативного впливу яких варто розробляти паралельно в процесі нормотворчої роботи над проектом відповідного криміналізуючого закону. При цьому варто зосередитися над вивченням досвіду країн-партнерів, котрі незважаючи на тривалу історію санкційної політики та застосування засобів впливу на порушників санкцій досі стикаються з правозастосовними труднощами. З-поміж окремих елементів такого досвіду в межах вітчизняної правової системи перспективним видається, зокрема: а) застосування кримінально-правових засобів за обхід санкцій не лише щодо фізичних, але й юридичних осіб; б) запровадження механізму цивільної конфіскації активів, пов'язаних з порушенням санкційного законодавства, з низьким стандартом доказування на основі балансу ймовірностей; в) передбачення поряд з кримінальною також і адміністративної відповідальності, забезпечуючи відмінність між ними залежно від ступеня тяжкості порушення; г) впровадження зрозумілого механізму ліцензування – надання дозволів на вчинення дій, які за інших умов вважалися б обходом санкцій.

АНОТАЦІЯ

Розділ присвячено дослідженню європейського та американського досвіду забезпечення ефективності обмежувальних заходів через механізми юридичної (головно – кримінальної) відповідальності за їх обхід. Аналізується досвід країн-партнерів України щодо запровадження й адміністрування міжнародних санкцій, а також регламентації відповідальності за їх порушення. Демонструється кореляція між досягненням санкційних цілей та запровадженими механізмами юридичної відповідальності. Мета статті – демонстрація загальної рамки юридичної відповідальності за обхід санкцій на основі вивчення досвіду країн-партнерів задля формування підходу і визначення потенційних проблем імплементації цього досвіду в Україні.

Основні результати дослідження полягають у встановленні національних особливостей та основних елементів забезпечення ефективності санкційного законодавства серед країн-партнерів України. Аналіз процедур запровадження й адміністрування санкцій в Сполучених Штатах Америки, Великій Британії та Європейському Союзу демонструє низку спільних елементів та тенденцій. Взірцем для запозичення досвіду для країн ЄС та Великої Британії стало санкційне законодавство США. Основними способами стимулювання дотримання санкцій є загроза вторинних санкцій, а також кримінальна та цивільна (адміністративна) відповідальність за їх порушення. Важливе місце при цьому посідає механізм цивільної

конфіскації активів за порушення законодавства про санкції, перевагою якого є низький стандарт доказування та можливість застосування у випадках, коли винесення вироку є неможливим або надто ускладненим.

Література

1. 50 USC Ch. 35: International emergency economic powers / Code of Laws of the United States of America. URL: <https://uscode.house.gov>.

2. About the mandate.Special Rapporteur on unilateral coercive measures / United Nations Human Rights: Office of the High Commissioner. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-unilateral-coercive-measures>.

3. Annual Review 2022-23: Strengthening our Sanctions (December 2023) / OFSI. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ofsi-annual-reviews>.

4. Asada M. Definition and legal justification of sanctions / in: «Economic Sanctions in International Law and Practice». Routledge: 2019. P. 3–23. <https://doi.org/10.4324/9780429052989>.

5. Barnes R., Summers B, Hill P., Puthuppally C. UK Sanctions Enforcement / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/uk-sanctions-enforcement>.

6. Buretta D. John, Lew Y. Megan. US Sanctions / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/us-sanctions#footnote-108>.

7. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations. UN. General Assembly (25th sess.: 1970). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/202170>.

8. Diese Firmen haben Russland verlassen / Tagesschau. URL: <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/unternehmen/russland-rueckzug-unternehmen-103.html>.

9. Douhan Alena. Foreword / The Guide to Sanctions – Fourth Edition. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/foreword>.

10. Enforcement and monetary penalties for breaches of financial sanctions: Guidance (31 August 2023) / OFSI. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/monetary-penalties-for-breaches-of-financial-sanctions>.

11. EU adopts 12th package of sanctions against Russia for its continued illegal war against Ukraine / European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-adopts-12th-package-sanctions-against-russia-its-continued-illegal-war-against-ukraine-2023-12-19_en.

12. Five Russian Nationals and Two Oil Traders Charged in Global Sanctions Evasion and Money Laundering Scheme / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/usao-edny/pr/five-russian-nationals-and-two-oil-traders-charged-global-sanctions-evasion-and-money>.

13. Former Special Agent in Charge of the New York FBI Counterintelligence Division Sentenced to 50 Months for Conspiring to Violate U.S. Sanctions on Russia / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/former-special-agent-charge-new-york-fbi-counterintelligence-division-sentenced-50-months>.

14. Generalbundesanwalt will mehr als 720 Millionen Euro an russischen Geldern einziehen. SPIEGEL. URL: <https://www.spiegel.de/politik/sanktionen-gegen-russland-generalbundesanwalt-will-mehr-als-720-millionen-euro-an-russischen-geldern-einziehen-a-7de93447-0db0-4739-8580-ae3083f95bc1>.

15. Gordon R., Smyth M., Cornell T. *Sanctions Law*. Oxford, UK ; Portland, Oregon: Hart Publishing, 2019. 287 p.

16. Hakimdavar G. *A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development*. New York: Routledge, 2014. 228 p. <https://doi.org/10.4324/9780203109465>.

17. Hapgood M. *Economic Sanctions and International Law: An Introduction / in: «Economic Sanctions and International Law»*. Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2016. P. 1-12.

18. Human rights and unilateral coercive measures: Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2014 (A/RES/69/180). URL: https://www.un.org/ru/ga/third/69/third_res.shtml.

19. Imposition of Monetary Penalty – Standard Chartered Bank / Report of Penalty for Breach of Financial Sanctions Regulations (section 149(2) PACA 2017). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5e831347e90e0706facc49e7/200331_-_SCB_Penalty_Report.pdf.

20. Lithuanian customs seize tonnes of Belarusian sanctioned cargo and proceed to arrests URL: <https://www.railfreight.com/railfreight/2023/02/24/lithuanian-customs-seize-tonnes-of-belarusian-sanctioned-cargo-and-proceed-to-arrests/?gdpr=deny>.

21. Lithuanian Prosecutors to Probe 9 Companies for Violating EU Sanctions. URL: <https://www.occrp.org/en/daily/17688-lithuanian-prosecutors-to-probe-9-companies-for-violating-eu-sanctions>.

22. Live monitoring of all sanctions against Russia / Correctiv. URL: <https://correctiv.org/en/latest-stories/2022/03/01/sanctions-tracker-live-monitoring-of-all-sanctions-against-russia/>.

23. Mortlock D., Cronin N., El-Gamal A. *US Sanctions Enforcement by OFAC and DOJ / The Guide to Sanctions – Fourth Edition*. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/us-sanctions-enforcement-ofac-and-doj#footnote-086-backlink>.

24. New York Attorney Pleads Guilty to Conspiring to Commit Money Laundering to Promote Sanctions Violations by Associate of Sanctioned Russian Oligarch / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/new-york-attorney-pleads-guilty-conspiring-commit-money-laundering-promote-sanctions>.

25. On identifying the violation of Union restrictive measures as an area of crime that meets the criteria specified in Article 83 (1) of the Treaty on the Functioning of the European Union: Council Decision (EU) 2022/2332 of 28 November 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32022D2332>.

26. Opinion of the European Economic and Social Committee on the ‘COM(2022) 249 final’, on the ‘COM(2022) 247 final’ and on the ‘COM(2022) 684 final’. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52022AE3748>.

27. Orakhelashvili A. Sanctions and Fundamental Rights of States: The Case of EU Sanctions Against Iran and Syria / in: «Economic Sanctions and International Law». Oxford ; Portland, Oregon : Hart Publishing, 2016. P. 13–36.

28. Policing and Crime Act 2017: UK Public General Acts, Section 146. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/3/section/146>.

29. Proposal for a directive of the European Parliament and of The Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures: COM/2022/684 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A0684%3AFIN>.

30. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures – General approach (ST 10366 2023 INIT). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=consil%3AST_10366_2023_INIT.

31. Prosecution of sanctions (restrictive measures) violations in national jurisdictions: a comparative analysis / European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. The Hague, 2021. 74 p. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/genocide_network_report_on_prosecution_of_sanctions_restrictive_measures_violations_23_11_2021.pdf.

32. Russian Oligarch Charged with Violating U.S. Sanctions / The Office of Public Affairs. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/russian-oligarch-charged-violating-us-sanctions>.

33. Subedi Surya P. Introduction / in «Unilateral Sanctions in International Law», by Surya P Subedi, p. 1–18. Oxford: Hart Publishing, 2021. <http://dx.doi.org/10.5040/9781509948413.0005>.

34. Suspect arrested in the Netherlands for circumventing EU trade sanctions against Russia: Press Release, Europol. URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/suspect-arrested-in-netherlands-for-circumventing-eu-trade-sanctions-against-russia>.

35. Swedbank Latvia Reaches Deal with US Authorities on Sanction Breaches / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). URL: <https://www.occrp.org/en/daily/17782-swedbank-latvia-reaches-deal-with-us-authorities-on-sanction-breaches>.

36. Thoms A., Ehrle A., Fischer K. Blog Series: Sanctions Enforcement Around the G7, the German Perspective. GLOBAL SANCTIONS AND EXPORT CONTROLS BLOG. URL: <https://sanctionsnews.bakermckenzie.com/g7-enforcement-coordination-mechanism-germany/>.

37. Types of Federal Forfeiture / U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/afp/types-federal-forfeiture>.

38. U.S. attorney general OKs transfer of forfeited funds from Russia oligarch for use in Ukraine / REUTERS. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/us-attorney-general-oks-transfer-forfeited-funds-russia-oligarch-use-ukraine-2023-05-10/>.

39. U.S. Company President Pleads Guilty of Trading with Sanctioned Russian Oligarch / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). URL: <https://www.occrp.org/en/daily/18103-u-s-company-president-pleads-guilty-of-trading-with-sanctioned-russian-oligarch>.

40. UK financial sanctions: General guidance for financial sanctions under the Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018 (December 2023). 44 p. URL:

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65844e8bed3c3400133bfd6b/General_Guidance_December_2023.pdf.

41. US Authorities Indict Putin's Pal Deripaska / Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). URL: <https://www.occrp.org/en/daily/16837-us-authorities-indict-putin-s-pall-deripaska>.

42. What are the 3 types of federal forfeitures? / Richard H. Sindel, Inc. URL: <https://www.sindellaw.com/blog/2023/07/3-types-of-federal-forfeitures> (in English).

43. What is a license? / Office of Foreign Assets Control – Frequently Asked Questions. URL: <https://ofac.treasury.gov/faqs/74>.

44. ЄС готує новий пакет санкцій проти Росії: Bloomberg назвало терміни / Суспільне – новини. URL: <https://susplne.media/665238-es-gotue-novij-paket-sankcij-proti-rosii-bloomberg-nazvalo-termini/>.

45. ЄС ухвалив 11-й пакет санкцій проти Росії за продовження незаконної війни проти України / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_23_3429.

46. Каздобіна Ю. Національне та міжнародне регулювання санкцій: презентація / УГСПЛІ. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/International-sanctions_presentation-1.pdf.

47. Климосюк А.С. Децентралізований підхід у імplementації санкцій як фактор, що зменшує ефективність санкційної політики ЄС. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. 2024. Випуск № 1 (19). С. 164–172.

48. Міжнародне право: навч. посіб. / За ред. М. В. Буроменьського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

49. Міжнародне публічне право: навч. посіб. / За заг. ред. Теліпка В. Е. Київ: ЦУЛ, 2010. 608 с.

50. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України: аналіт. доп. / за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/mizhnarodni-sanktsiyi-yak-instrument-strymuвання-rosiyskoji>.

51. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#n884>.

52. Хутор Т., Климосюк А., Рябченко Т., Карнаух Б. Огляд стану притягнення до відповідальності за обхід санкцій: сучасний стан та перспективи / Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей», 2023. 28 с.

Information about the author:

Rubashchenko Mykola Anatoliiovych,

Ph.D. in Law, Docent,

Associate Professor at the Department of Criminal Law

Yaroslav Mudryi National Law University

77, Hryhoriy Skovoroda avenue, Kharkiv, Ukraine;

Expert of NGO «Institute of Legislative Ideas» (Kyiv)